

**URBANISTYKA
I PLANOWANIE
PRZESTRZENNE**
URBAN DESIGN
AND SPATIAL PLANNING

ZBIGNIEW K. ZUZIAK

Prof. dr hab. inż. arch.

Rzeszów University of Technology

e-mail: z.zuziak@prz.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9356-079X>

IDEA PIĘKNA I ARCHITEKTURA MIASTA

O estetyce formy miejskiej i etyce rozwoju

IDEA OF BEAUTY AND THE ARCHITECTURE OF THE CITY

On the aesthetics of urban form and ethics of development

STRESZCZENIE

W artykule zarysowano ideę urbanistyczną — próbę skojarzenia architektonicznego i filozoficznego myślenia o formie miejskiej — akcentującą estetyczne i etyczne aspekty rozwoju. Autor nawiązuje do teorii *architektury miasta* Aldo Rossiego i pojęcia *architektoniki*, jakie Immanuel Kant wprowadził w *Krytyce czystego rozumu*. Starano się wykazać, że studiowanie wzajemnych relacji między ideą piękna, *architekturą miasta* i *etyką rozwoju* może być przydatne w dalszych poszukiwaniach nowej formuły planowania miast i regionów.

Słowa kluczowe: piękno, urbanistyka, etyka rozwoju, architektura miasta, kompozycja urbanistyczna

ABSTRACT

The article outlines an urban concept — an attempt to associate architectural and philosophical thinking about urban form — emphasizing the aesthetic and ethical aspects of development. The author refers to the Aldo Rossi's theory of the *architecture of the city* and the concept of *architectonic* that Immanuel Kant introduced in his *Critique of Pure Reason*. Attempts were made to show that studying the mutual relations between the idea of beauty, the *architecture of the city* and *ethics of development* may be useful in the further search for a new formula for planning cities and regions.

Keywords: beauty, urbanism, ethics of development, architecture of the city, urbanistic composition

WSTĘP

Jak sugeruje tytuł artykułu, głównym jego przesłaniem jest teza, że współcześni urbaniści powinni — podobnie do „ojców modernizmu i ich następców” — więcej uwagi poświęcać estetycznym i etycznym aspektom rozwoju urbanistycznego. Innymi słowy, *etyka rozwoju miejskiego* powinna stać się jednym z kluczowych pojęć strategii planowania i projektowania miast i regionów. Tutaj pojęcie to rozumiane jest jako etyczne i estetyczne aspekty tych wszystkich zagadnień, które są przedmiotem urbanistyki, planowania przestrzennego i regionalnego. Odnosi się do studiów, polityk i odpowiadających im koncepcji projektowych. Oznacza również, że w naukach zajmujących się teorią procesów rozwoju miejskiego, jego mechanizmów, strategii

i polityk rozwoju, zagadnienia etyczne powinny być uwzględniane jako istotna płaszczyzna badań wzbogacających zarówno konceptualne podłoże nowych narzędzi badawczych, jak i zbiór kryteriów oceniających trafność polityk miejskich/regionalnych i odpowiadających im rozwiązań projektowych.

W sformułowanym na wstępie postulacie podkreślono łączność kryteriów estetycznych i etycznych, natomiast jako pojęcie kluczowe dla tego wywodu przyjęto *etykę rozwoju miejskiego*. Nie należy stąd wnioskować, że autor traktuje te pojęcia zamiennie, ale jest to wyraz przekonania, że — podążając śladami Platona, który traktował pojęcie piękna jako podstawową kategorię swego systemu filozoficznego — ścisły związek między obu tymi kategoriami pozwala w tym tekście przyjąć najszerszą wykładnię pojęcia piękna. Innymi słowy, autor wpisuje się

tutaj w nurty teorii piękna w najszerszym znaczeniu. Według klasyfikacji Władysława Tatarkiewicza syntetyzującej przeprowadzone przez niego studium dziejów tego pojęcia (Tatarkiewicz, 1976) jest to rozumienie idei piękna w myśl „teorii A”, czyli jako *pojęcie obejmujące również piękno moralne, a więc dziedzina nie tylko estetyki, ale także etyki* (Tatarkiewicz, 1976, s. 138)¹. *Etyka rozwoju miejskiego* jest częścią zakresu znaczeniowego *etyki rozwoju* (*DE — development ethics*). We współczesnej literaturze urbanistycznej pojęcie to jest stosowane coraz częściej dla oznaczenia interdyscyplinarnych badań nad moralnymi aspektami rozwoju — zwłaszcza miejskiego i regionalnego. W konsekwencji jest również przedmiotem badań nad etycznymi wymiarami polityk miejskich/regionalnych i moralną odpowiedzialnością urbanistów/regionalistów przypisaną do tych sfer aktywności zawodowej i naukowej. W tym kontekście są ściśle ze sobą związane.

Artykuł jest kontynuacją wcześniejszych publikacji autora na temat teorii urbanistycznych oraz filozoficznych i artystycznych koncepcji interpretujących idee piękna i dobra (Zuziak, 2020; Zuziak, 2021). Przyjęte podejście oraz założenia kompozycyjne tekstu ilustruje ideogram (il. 1). Kluczowe dla wywodu pojęcie *etyki rozwoju miejskiego/urbanistycznego* (EUD) jest tu traktowane jako wspólna część (swego rodzaju „wspólnym mianownik”) trzech zbiorów. Zakres pierwszego obejmuje koncepcje interpretujące idee piękna, formy i porządku oraz ich nawiązania do *kultury miejskości*². Są tu zarówno odniesienia do klasycznych, wywodzących się z bogatej tradycji filozoficznej teorii piękna, jak i koncepcji teoretycznych zaczerpniętych z historii i teorii sztuki oraz teorii architektury i urbanistyki. W zbiorze drugim punktem wyjścia do rozważań nad estetyką form przestrzennych miasta jest *architektura miasta* (*the architecture of the city*). Pojęcie to zostało tu użyte w takim sensie, jaki ponad pół wieku temu nadał mu Aldo Rossi (Rossi, 1984). Teoria Rossiego uzupełniona komentarzami na temat kompozycji urbanistycznej innych wybitnych teoretyków architektury i urbanistyki, stała się dla autora pretekstem do własnych uwag na temat estetycznych aspektów budowania formy urbanistycznej. W uwagach tych kluczową rolę odgrywają pojęcia

konstrukcji urbanistycznej i architektury miejsc społecznych. W zbiorze trzecim autor podejmuje próbę zreferowania prac naukowych poświęconych zasygnalizowanej wyżej problematyce *etyki rozwoju* (*ethics of development*).

W rozważaniach nad estetyką form przestrzennych miasta, zwłaszcza tych, które współczesna urbanistyka uznaje jako istotne zarówno pod względem morfologicznym, jak i konstrukcyjnym przyjęto trzy założenia. Pierwsze przedstawiono już komentując przesłanie artykułu. Założenie to odpowiada tradycji filozoficznej akcentującej znaczenie etycznych wymiarów idei piękna. Innymi słowy, autor wpisuje się w nurty filozofii definiujące piękno jako pojęcie obejmujące swym zakresem również piękno moralne³. Założenie drugie to przekonanie o konieczności rozwijania architektonicznych ujęć problemu filozofii urbanistyki, który nazwać można dylematem trwałości i zmienności przestrzennych struktur miejskich. Przyjęta tu perspektywa nawiązuje do osiągnięć teoretycznych dwóch wybitnych architektów włoskich⁴: Aldo Rossiego, traktującego miasto jako rodzaj systemu architektonicznego oraz Antonio Monestirolego, podejmującego problem sensowności estetycznych wymiarów sztuki budowania miast w kontekście współczesnych procesów urbanizacyjnych. Innymi słowy, naszemu założeniu uznajacemu przydatność teorii Aldo Rossiego do dalszych studiów nad dynamiką i logiką formy miejskiej towarzyszy postulat rozwijania tej perspektywy stosownie do aktualnych zagrożeń środowiska oraz odpowiadających im polityk równoważenia rozwoju. Warunek ten ma swoje konsekwencje konstrukcyjne, morfologiczne i aksjologiczne. Oznacza m.in. konieczność odpowiedniego wyartykułowania etycznych i estetycznych aspektów strategii integracji miejskich struktur przestrzennych, a w konsekwencji wypracowania proekologicznych trybów integracji przestrzeni urbanistycznej i nowych typów morfologicznych tkanki miejskiej. Zadania te wymagają ściślejszego niż dotąd powiązania badań nad architekturą miasta i kompozycją urbanistyczną ze studiami regionalnymi, a ich efektem powinno być wypracowanie zasad nowej, proekologicznej, konstrukcji regionalnej miasta i jego obszaru funkcjonalnego. Założenie trzecie odpowiada przekonaniu autora, że podjęta tu problematyka wymaga podejścia

¹ Dalej Tatarkiewicz dodaje w następnym zdaniu: *Podobny sens miało [piękno] również w średniowiecznym powiedzeniu: „pulchrum et perfectum idem est”*.

² Zmiany w kulturze miejskości rozumiane są tu jako zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym uwarunkowane: cechami środowiska przyrodniczego, kulturowego, społeczno-gospodarczego, postępow technologicznym, poziomem zarządzania oraz systemem politycznym i jego ramami i narzędziami prawnymi.

³ Jak zaznaczono na wstępie, mowa tu zwłaszcza o systemie filozoficznym Platona. Piękno było kluczową kategorią tego systemu i oznaczało również piękno w sensie moralnym (por. Tatarkiewicz, 1976).

⁴ Od kilkunastu lat autor konsekwentnie nawiązuje do tych dwóch teoretyków architektury i urbanistyki w swoich publikacjach poświęconych badaniom nad zmianami w przestrzennej strukturze miast.

systemowego. Spojrzenie na miasto — i logikę strukturalną dynamiki jego formy architektonicznej — z perspektywy systemowej ma już długą tradycję, a literatura na ten temat jest stosunkowo obszerna. W tym przypadku uznano, że poszukiwanie logicznych powiązań pomiędzy teorią urbanistyki i filozofią w obszarze, w którym badania nad architekturą miasta wymagają podbudowy w teoriach estetyki i etyki, uzasadnia potrzebę przeniesienia na grunt filozofii urbanistyki pojęcia *architektonika*, w takim znaczeniu, jakim posłużył się Immanuel Kant — w zestawieniu z pojęciem *czystego rozumu* — aby wyjaśnić zręby swojej *metodologii transcendentalnej* (Kant, 2001, s. 609–618).

IDEA PIĘKNA A POSZUKIWANIE DOBREJ FORMY I ESTETYCZNEGO PORZĄDKU W URBANISTYCE⁵

Rozważania nad obszarami stykowymi idei piękna i teorii architektury miasta zacząć wypada od krótkiego przeglądu niektórych interpretacji idei piękna, zwłaszcza tych, które mają — lub mogą mieć — znaczenie w teorii i filozofii urbanistyki. W eseju poświęconym twórczości prof. Wojciecha Kosińskiego pt. *Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy* (Zuziak, 2021), autor przedstawił cztery autorskie interpretacje idei estetycznych, które nazwał „obliczami piękna”. Tu proponuje kolejną, nieco zmodyfikowaną wersję owej interpretacji, dodając jeszcze jedną, szczególnie istotną dla filozofii kultury kategorię, a mianowicie — ideę *piękna symbolicznego*, od której wypadałoby zacząć omówienie tych kategorii pojęciowych. Skłania ku temu główne przesłanie filozofii kultury autorstwa Ernsta Cassirera — jednego z najwybitniejszych filozofów niemieckich XX wieku. W swoim wprowadzeniu do filozofii ludzkiej kultury Ernst Cassirer traktuje symbol jako *klucz do natury człowieka* (Cassirer, 2017, s. 45–49). W podsumowaniu rozdziału II swego dzieła wydanego pod takim właśnie tytułem, Cassirer stwierdza: *Rozum jest bardzo wąskim i niewystarczającym terminem, nie może więc objąć form kulturowego życia człowieka w całym ich bogactwie*

⁵ W tej części artykułu autor wykorzystał niektóre fragmenty swojej wcześniejszej publikacji pt. *Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy* (2021) [w:] A. Jasiński i M. Skaza (red.), *Architektura, miasto, piękno*, t. 2, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, s. 269–285; tę dwutomową monografię przygotowano w związku z konferencją naukową, pod tym samym tytułem, zorganizowaną 10 i 11 czerwca 2021 dla uczczenia pamięci Prof. Wojciecha Kosińskiego. Wymienione fragmenty zostały w prezentowanej tu wersji nieco zmodyfikowane i uzupełnione interpretacją kategorii *piękna symbolicznego*.

i różnorodności. Wszystkie te formy są formami symbolicznymi. Zamiast więc określać człowieka jako animal rationale, powinniśmy określać go jako animal symbolicum. W ten sposób potrafimy wskazać na odrębność gatunkową człowieka i zrozumieć otwierającą się przed nim nową drogę do cywilizacji (Cassirer, 2017, s. 271). Podejście Cassirera wskazuje obiecujące perspektywy dla analiz formy architektonicznej miasta. Jest też interesującym i ważnym głosem w dyskusji nad kwestią racjonalności w urbanistyce. Ma to szczególne znaczenie dzisiaj, kiedy XX-wieczny racjonalizm, tak mocno wpływający na socjologiczne teorie zmian społecznych (Sztompka, 2005) i założenia ideowe modernizmu, także w architekturze i urbanistyce, zdaje się ustępować pod naporem koncepcji akcentujących raczej znaczenie emocjonalnych aspektów decyzji wpływających na rozwój. Podłoże filozoficzne tego zwrotu w myśleniu o rzeczywistości znaleźć można w postmodernizmie i neoliberalnych koncepcjach rozwoju akcentujących nieskrępowaną wolność jednostki⁶. Wyrazem tej zmiany kierunku jest przede wszystkim filozofia marketingu, która podsyca nowe potrzeby konsumpcyjne apelując do sfery emocjonalnej klientów w oderwaniu od oceny ich realnych potrzeb. Ma to swoje odzwierciedlenie również w estetyce marketingu i przekłada się na estetykę przestrzeni urbanistycznej.

Kolejne rodzaje piękna to:

- *piękno pitagorejskie* — najbliższe starożytnej idei harmonii;
- *piękno niewzruszone*⁷ — odnoszące się do estetycznego majestatu przyrody, zwłaszcza inspirującego znaczenia i symboliki gór;
- *piękno Tischnerowskie* — czyli wykładnia piękna inspirowana Tischnerowską ideą filozoficzną kojarzącą koncepcję piękna moralnego z filozofią twórczości;
- *piękno urbanistyczne*⁸.

⁶ Gwoli ścisłości przyznać wypada, że na gruncie ekonomii, nawet neoliberalnej, uznaje się konieczność uwzględniania tzw. kosztów zewnętrznych, ale nie są one wystarczającą przeciwwagą dla negatywnych skutków nadmiernego ograniczenia regulacyjnych funkcji sektora publicznego i konsekwencji zbyt słabej efektywności narzędzi, które powinny pomagać we wdrażaniu polityk bardziej przyjaznych środowisku.

⁷ Przymiotnik „niewzruszone” świadomie nawiązuje do tytułu książki autorstwa prof. Jacka Woźniakowskiego (Woźniakowski, 1995).

⁸ Ten rodzaj piękna autor omówił w kontekście „rozmów estetycznych” z Prof. Wojciechem Kosińskim, w rozdziale przytaczanej wyżej monografii poświęconej twórczej sylwetce Profesora. Główną płaszczyzną odniesienia była w tym przypadku książka pt. *Miasto i piękno miasta* (Kosiński, 2011).

Tych pięć prób interpretowania idei piękna odnosi się do odmiennych typów sytuacji, w których wartości struktur przestrzennych i szeroko rozumianej przestrzeni osadniczej oraz odpowiadających tym wartościom doświadczeń przestrzennych wiążą się z przeżywaniem i kreowaniem piękna. Oznacza to, że w urbanistyce i regionalistyce piękno jest przede wszystkim podstawową kategorią humanistyczną — wartością wpływającą na jakość życia człowieka. W takim sensie należy również do podstawowych kategorii wpływających na porządek w środowisku człowieka, także ten etyczny. Wspólnym mianownikiem tych interpretacji jest przekonanie, że jest ono (piękno) „szczególną formą harmonijnego uporządkowania”.

W teorii sztuki można tego rodzaju struktury artystyczne interpretować szukając podobieństw i różnic z badanym przez Gombricha *zmysłem porządku*⁹, ale na płaszczyźnie filozoficznej, zapewne najlepiej pojęcie piękna wiązać z pitagorejską ideą harmonii. Tak odległa perspektywa pomaga w argumentacji, która w odniesieniu do miasta kojarzy ideę piękna zarówno z trwałością, jak i zmiennością jego struktur. Nie sposób też pominąć odniesień do filozofii Platona. W swoich rozmowach z patriarchą Wenecji — kardynałem Angelo Scola (Reale, Scola, 2009, s. 105–113), wybitny profesor historii filozofii starożytnej — Giovanni Reale — przypomina „zapomniane dziś formy piękna”. W swoim jakże syntetycznym spojrzeniu na historię idei piękna podkreśla, że: *W teorii Platona piękno utożsamiane było z formą (ideą): stanowiło ekspresję „słusznej miary”, harmonijnych relacji, ontologicznego porządku Boga. Boga Platon definiował jako „najwyższą miarę wszystkiego”, a piękno rozumiał jako najwyższą manifestację tej miary* (Reale, Scola, 2009, s. 105).

Rozważania kojarzące idee porządku, piękna i harmonii są przedmiotem tzw. „Wielkiej teorii” (Tatarkiewicz, 1976) czy „Wielkiego Tematu”, czyli teorii podejmujących próby intelektualnego skojarzenia koncepcji piękna w muzyce, nauce i filozofii — także tej „hermetycznej”. W swojej *Muzyce sfer* Jamie James (James, 1996) pisze: *Pojęcia muzycznego kosmosu i „wielkiego łańcucha bytu” wywodzą się z antycznego podłoża naszej kultury, zachowują ważność w tradycji chrześcijańskiej i pozostają trwale obecne w myśli odrodzenia i ery rozumu. Tworzą rdzeń europejskiej kultury. Dopiero z nadejściem*

⁹ Frazę „zmysł porządku” zaczerpnięto z tytułu słynnego dzieła autorstwa wybitnego teoretyka historyka sztuki — profesora Ernsta H. Gombricha (Gombrich, 2009), tytuł oryginału: *The Sense of Order. A study in the psychology of decorative art*.

dziewiętnastego stulecia perspektywa zdecydowanie przesuwają się ku temu, co ziemskie i dotykalne. Górze bierze materializm i sensualizm, czyli jakości, do których dotychczasowa tradycja odnosiła się z nieufnością (James, 1996, s. 12).

ARCHITEKTURA MIASTA A KONSTRUKCJA URBANISTYCZNA¹⁰

W swojej teorii architektury miasta Aldo Rossi studiuje przestrzeń miejską tak, jak gdyby była to architektoniczna „superstruktura”: duża struktura architektoniczna zmieniająca się w czasie zgodnie z określoną logiką konstrukcyjną. Innymi słowy — miasto według Rossiego to architektura rozumiana zarazem jako artefakt i zbiór artefaktów powiązanych konstrukcyjnie, odpowiednio do czynników rozwoju, lub — jak kto woli — zgodnie z mechanizmami rozwoju miejskiego i okolicznościami, które z kolei wiążą się z kreacją środowiska miasta. Jest to według Rossiego najważniejszy fakt w życiu miejskiej zbiorowości. Czynniki czasu i problem trwałości i zmienności „konstrukcji miasta” są tu bardzo ważne. W pierwszym zdaniu swego dzieła, we *Wstępie*, któremu dodał podtytuł: *Miejskie artefakty i teoria miasta* A. Rossi pisze: *Miasto, które jest przedmiotem tej książki należy rozumieć jako architekturę. Przez słowo architektura rozumiem tu nie tylko wizualne wyobrażenie miasta i sumę jego różnych „architektur” [form i obiektów architektury — uwaga tłum.], ale architekturę jako konstrukcję, konstrukcję miasta w czasie. Wierzę, że taki punkt widzenia, mówiąc obiektywnie, stwarza najbardziej kompleksowy sposób analizowania miasta; odnosi się do ostatecznego i definitywnego faktu w życiu zbiorowości, do kreacji środowiska, w którym ona żyje* (Rossi, 1984, s. 21).

Swą typologię morfologiczną miasta Rossi wiąże z myśleniem w kategoriach trwałości i zmienności struktur miejskich i form architektonicznych tkanki miejskiej. Kluczowymi elementami architektoniczno-urbanistycznego systemu wprowadzonego przez A. Rossiego, formami przestrzennymi wpływającymi znacząco na tożsamość miasta i trwałość jego struktury, są tzw. *elementy prymarne*. Te podstawowe

¹⁰ W tej części artykułu autor wykorzystał niewielkie fragmenty swojego tekstu pt.: ‘Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy’ opublikowanego jako rozdział w monografii pt. *Architektura, miasto, piękno. Pamięci prof. Wojciecha Kosińskiego* wydanej nakładem Oficyny Wydawniczej AFM, Kraków, 2021. Hasło „Miasto Wartości-21” autor wprowadził w swoim artykule pt.: ‘Wstęp do nowej filozofii urbanistyki’ opublikowanym w *Tece Komisji Urbanistyki i Architektury*, Oddział PAN w Krakowie, tom XLVIII/2020, s. 181–206. Niniejszy artykuł pomyślano jako kolejny z tego cyklu.

elementy strukturalne architektury miasta są również względnie trwałymi zrębami jego kompozycji urbanistycznej¹¹. Ten rodzaj architektonicznego myślenia o formie miejskiej skłania ku temu, by kompozycję urbanistyczną traktować jako rodzaj konstrukcji spinającej ważne formalnie miejsca. W tym sensie znaczenie pojęcia piękno — w odniesieniu do formy i struktury przestrzennej miasta — wiąże jego architekturę z wartościami estetycznymi konstrukcji urbanistycznej. Ta z kolei jest również uzależniona od estetycznych walorów miejsc powiązanych ową konstrukcją. Innymi słowy — uroda miasta i jej „tło etyczne” — to również urok miejskiego „archipelagu miejsc” oraz wdzięk, wyrazistość i estetyczne napięcia ich kompozycyjnych powiązań. Zdanie to, bynajmniej, nie jest odkryciem. Nie jest też, zapewne, nadmiernym uproszczeniem. Jednak warto się zastanowić nad jego znaczeniem dla rozwoju teorii architektury miasta — dla formułowania zasad budowania nowej architektury miasta; zasad bardziej proekologicznych i mocniej osadzonych we współczesnych nurtach etyki rozwoju. Przemawia za tym kilka powodów. Po pierwsze, można mówić o swego rodzaju „powracającej fali” zainteresowania *filozofią miejsca*. Po wtóre, w fazie „późnej nowoczesności” przeżywanie fragmentów bierze górę nad doświadczaniem całości. Dotyczy to zarówno kryteriów estetycznych — do których przychodzi nam się odwołać, kiedy próbujemy skonkretyzować nasz głos w dyskusji nad pięknem miasta, jego urodą i tymi wszystkimi, mniej lub bardziej uświadomionymi atrybutami formy urbanistycznej, dzięki którym miasto możemy nazwać po prostu ładnym — jak również etycznych aspektów w zagospodarowaniu przestrzennym miejsc ważnych dla estetyki miasta. Dodajmy też, że słowo: „miejsce” niesie w sobie spory potencjał metaforyczny i dużą rozpiętość semantycznej skali. Owa wieloznaczność może być źródłem niejednej konfuzji i sprawia, że niektóre teoretyczne wywody na temat miejsca odbieramy z niedowierzaniem, a nawet podejrzliwością.

Zajmijmy się teraz pytaniem o aktualność teorii A. Rossiego, zwłaszcza w kontekście jej odniesień do idei piękna. Rossi bardzo mocno artykułował estetyczne aspekty architektury miasta. Podkreślał, że: *Zamysł estetyczny i tworzenie lepszego otoczenia dla życia są trwałymi cechami architektury. Aspekty te wylaniają się z każdej znaczącej próby wyjaśnienia miasta jako wytworu ludzkiego. Ale ponieważ architektura nadaje społeczeństwu konkretne formy i jest z nim ściśle związana, i z naturą, różni się zasadniczo od wszystkich innych sztuk i nauki* (Rossi, 1984, s. 21).

¹¹ A. Rossi nazywa je „elementami prymarnymi”.

Wątek ten podejmuje Antonio Monestiroli, który przecież — jak sam przyznawał — uważał Rossiego za jednego ze swoich mistrzów i w swoich tekstach poświęconych architekturze sporo uwagi poświęcał sztuce budowania miasta (Monestiroli, 2009). Można by rzec, że w swojej filozofii architektury Monestiroli starał się wznieść na jeszcze wyższy poziom abstrakcji, używał bowiem pojęcia „architektura rzeczywistości”, a jednocześnie mocniej artykułował kulturowe aspekty architektury miasta — jego związek ze światem wartości. W piątym z dziewięciu swoich wykładów o architekturze zatytułowanym: *Sztuka budowania miasta* — podkreślając strukturalne, inżynierskie wymiary tej sztuki i jej odpowiedzi na potrzeby użytkowników i na piękno, pojmowane jako kategoria dalece wykraczająca poza potrzeby/wartości użytkitarne — napisał, że *Miasto jako dzieło sztuki może być pojmowane o wiele szerzej, to znaczy jako reprezentacja danej kultury zamieszkiwania, nie tylko samych funkcji, ale i ich wartości. W budowaniu miasta przejście od funkcji do wartości pozwala nam wyjść poza pojmowanie miasta jako narzędzia i rozumieć je jako miejsce poznania, miejsce refleksji* (Monestiroli, 2009, s. 63).

W tym wykładzie Monestiroli nawiązuje też do problemów strukturalnych i morfologicznych, z jakimi architekci i urbaniści muszą zmagać się w pierwszych dekadach XXI wieku. Zwraca uwagę na problemy suburbanizacji i konieczności budowania nowej, policentrycznej struktury miasta. Ma to być miasto, w którym *centra życia społecznego — połączone infrastrukturą komunikacyjną w rozległy teren zdominowany przez naturę — posiadają znaczenie strukturalne* (Monestiroli, 2009, s. 67). Dzisiaj, czyli z perspektywy trzeciej dekady XXI wieku, artykułując podstawowe problemy strukturalne miasta, należałoby rozważania te poszerzyć o postulaty dotyczące „zielonej infrastruktury” (zwanej czasem infrastrukturą niebiesko-zieloną) (Szulczewska, 2018).

Współczesne studia nad pięknem miasta wiążą pojęcie piękna z nowymi interpretacjami roli, jaką w planowaniu i projektowaniu miasta odgrywa klasyczne już pojęcie „kompozycji urbanistycznej”. Wskazują też na związek tej kompozycji z interpretacjami architektury miasta. Zarysowana przez Aldo Rossiego teoria architektury miasta stanowi bardzo dobre tło do rozważań nad kierunkiem badań wpisujących się w szerszy nurt międzynarodowej szkoły określanej mianem morfologii urbanistycznej. Jak zauważono wyżej, charakterystycznym rysem podejścia Rossiego jest mocno wyczuwalny związek wprowadzonej przez niego typologii miejsc budujących kulturową tożsamość miasta z teorią kompozycji urbanistycznej.

Współczesna teoria kompozycji urbanistycznej, podobnie jak teorie klasyczne, musi odnieść się do następujących pytań:

- Jak miasto jest postrzegane? — jak obraz miast jest generowany w mózgu/umyśle jednostki (kompozycja urbanistyczna a *mental mapping*);
- Jak wyobrażenia na temat miejskiej przestrzeni, traktowanej jako pewna całość, generowane są w środowisku społeczności medialnych? — czyli pytanie o związki kompozycji urbanistycznej z koncepcją „przestrzeni relacji”/„przestrzeni relacyjnej”;
- Jakie czynniki wpływają na kompozycję współczesnego miasta?
- Jak komponować? — czyli odpowiedź na pytanie: Czy podstawy doktrynalne i filozoficzne współczesnej teorii urbanistyki (np. paradygmat rozwoju zrównoważonego) dają podstawy by mówić o generalnych zasadach kompozycji miasta?
- Jakie są związki między kompozycją miasta a jego rzeczywistym budowaniem? — czyli pytanie o metody i narzędzia planistyczne pozwalające uwzględniać czynnik kompozycyjny we współczesnym planowaniu urbanistycznym/regionalnym.

Badając różne sposoby podejścia do kompozycyjnych problemów sztuki budowania miast, kompozycję urbanistyczną można traktować jako:

- *Konstrukcję artystyczną* — czyli jako zasady integrowania elementów fizycznej struktury miasta w myśl założeń artystycznych (miasto jako tworzywo artystyczne) — „dusza projektu miejskiego” — podstawowe decyzje projektowe, od których zależą estetyczne wartości miasta; konstrukcja, która scala ważniejsze komponenty architektury miasta w taki sposób, że te akcenty architektoniczne tworzą sekwencje wartościowe estetycznie, etycznie i społecznie;
- *Swoisty scenariusz działań* (publicznych, prywatnych/indywidualnych i inicjatyw społecznych) stymulujących tworzenie dobrej architektury miejsc społecznych (AMS — architektura miejsc społecznych / ASP — *architecture of social places*);
- *Ideogram* ilustrujący zasady sztuki budowania zrównoważonych struktur miejskich — układu przestrzennego, który — w danym okresie — wyraża równowagę między komponentami struktury przestrzennej miasta i wpisuje się w potrzeby i wartości mieszkańców.

Elementy tego „konstrukcyjnego” sposobu pojmowania roli kompozycji urbanistycznej znajdujemy w definicji podawanej przez profesora Joana Busquets’a. Omawiając współzależności pomiędzy

kompozycją a projektowaniem urbanistycznym i złożonością procesów decyzyjnych w ramach planowania miast w XXI wieku, Busquets pisze: *Kompozycję urbanistyczną można zdefiniować jako zdolność do spójnego wiązania — w ramach strategii urbanistycznej — wielorakich realiów naszego obecnego środowiska; współpracy w ramach różnych przejawów miejskiej złożoności oraz do uznania, że każde działanie na tym polu będzie raczej formą negocjacji między różnymi oddziaływaniami miejskiej dynamiki niż wdrażaniem jednej normatywnej ideologii* (Busquets, 2008, s. 498). Tym samym Busquets wiąże pojęcie kompozycji urbanistycznej z zasadami strategii rozwoju miasta i określoną koncepcją porządku urbanistycznego. Jest to krok w stronę kształtowania systemowego etosu urbanistyki, w którym zagadnienia kompozycyjne nabierają cech etycznych. Jest to zatem krok w stronę wiązania kompozycyjnych i konstrukcyjnych zagadnień architektury miasta z etyką rozwoju.

ETYKA ROZWOJU A PORZĄDEK URBANISTYCZNY: SYSTEMOWY ETOS URBANISTYKI

Ludwigowi Wittgensteinowi przypisuje się zdanie: *Etyka i estetyka to jedno* (Shusterman, 1990). Jego wymowa jest spójna z prezentowanym tu kierunkiem myślenia, bowiem — jak już podkreślono na wstępie — w myśl pierwszego założenia prowadzonych tu rozważań, wpisuje się ono w nurty filozofii uznające piękno jako kategorię, w której znaczeniu mieści się również piękno moralne. Wynika stąd, że dyskusja nad relacjami „piękno i architektura miasta”, nie może pominąć jej płaszczyzny etycznej. Studiując literaturę przedmiotu można wręcz przyjąć, że w niedalekiej przyszłości będzie to ważna płaszczyzna dyskusji i prawdopodobnie jeden z najważniejszych nurtów filozofii urbanistyki. Dodajmy, iż wiele przemawia za tym, że spośród całej złożoności etycznych zagadnień urbanistyki i regionalistyki, szczególne miejsce przypadnie tu problematyce ekologicznej. Dramaturgia zmian klimatycznych i innych groźnych dla życia naszej planety zjawisk kryzysowych, które uprawdopodobniają, niestety, perspektywę katastrofy ekologicznej na skalę globalną, nie tylko potwierdza prawdziwość doktryny równoważenia rozwoju, ale też przemawia za koniecznością skuteczniejszego wdrażania jej polityk i strategii. Konsekwencją powyższych stwierdzeń jest rozwój *etyki rozwoju* (*development ethics*) — nowej gałęzi nauk o rozwoju, a — jak twierdzą niektórzy autorzy publikacji z tego zakresu — już nowej dyscypliny naukowej.

Etyka rozwoju to dziedzina badań, która odzwierciedla zarówno cele, jak i sposoby rozwoju gospodarczego. Zazwyczaj zajmuje stanowisko normatywne, zadając i odpowiadając na pytania o naturę etycznie pożądanego rozwoju oraz o to, co etyka oznacza dla osiągnięcia rozwoju. Omawia także różne dylematy etyczne, do których doprowadziła praktyka rozwoju. Jej celem jest zapewnienie, że „kwestie wartości” są ważną częścią dyskursu rozwojowego¹². Stosunkowo szerokie i wnikliwe omówienie najnowszych pozycji literatury z zakresu etyki rozwoju przedstawia Gasper (2004), a dla naszych rozważań obiecujący kierunek myślenia o relacjach: miasto–etyka przedstawiają autorzy koncepcji „Miasta etycznego” (Barrett, Horne, Fine, 2016). Na tym tle jako interesująca koncepcja teoretyczna rysuje się publikacja Rafała Blazego, traktująca wartości humanistyczne jako „kod genetyczny miasta” (Blazy, 2015). Jej autor przedstawia różne aspekty idei „integracji miasta za pomocą wartości” oraz własne propozycje metodologiczne odnoszące niektóre wartości i ich mierniki do konkretnych zadań planistycznych w urbanistyce (Blazy, 2015, s. 187–191 oraz s. 186–205.).

Dla dyscypliny architektura i urbanistyka dorobek etyki rozwoju oznacza również celowość kolejnej, bardziej radykalnej, rewizji etycznych fundamentów urbanistyki. Jest argumentem przemawiającym za pilną potrzebą podjęcia szerszej dyskusji nad wpływem etyki na zasady budowania struktur osadniczych. W Polsce pierwsze prace naukowe poświęcone etycznym aspektom ekorozwoju i filozofii zrównoważonego rozwoju pojawiły się w latach 90. ubiegłego stulecia¹³. Przypominając te publikacje należałoby jednocześnie postawić nowe pytania dotyczące związków rozwoju miejskiego z etyką i estetyką architektury miasta. W konsekwencji należałoby też zastanowić się nad realnym wpływem tego nurtu filozofii urbanistyki na kierunek zmian w systemie planowania miast i regionów.

Zastanówmy się teraz nad nowymi perspektywami, jakie estetyka ekologiczna i etyka ekologiczna otwierają dla interpretacji idei piękna. W części tego artykułu poświęconej idei piękna, formie i roli symboli w urbanistyce¹⁴, autor napisał, że piękno jest szczególnie formą harmonijnego uporządkowania. Innymi słowy — jest to szczególna i nadrzędna

forma ładu, która jest wyrazem osobliwej harmonii w przestrzeniach egzystencjalnych człowieka i jego relacjach z przyrodą, środowiskiem zbudowanym oraz instytucjonalnymi formami życia społecznego. Na il. 2 starano się ukazać rolę, jaką w tym zharmonizowaniu odgrywają wzajemne powiązania pomiędzy ośmioma wymiarami porządku w przestrzeniach życia człowieka¹⁵. Odnosząc ten schemat do naszych rozważań nad etycznymi i estetycznymi wymiarami życia miejskiego (etyką i estetyką rozwoju miejskiego) należałoby podkreślić dynamiczny charakter tych relacji. Innymi słowy — ustawiczne zmiany we wzajemnym oddziaływaniu czynników rozwoju miejskiego wpływają zasadniczo na jego dynamikę. To z kolei skłania, by w interpretacjach owej dynamiki odwołać się do teorii i filozofii modelowania zmian w przestrzennych strukturach miasta. Jednym z przykładów są teksty filozoficzne Arnolda Berleanta¹⁶ poświęcone estetyce ekologicznej, czy raczej ekologicznej perspektywie estetyki — estetycznej ekologii (Berleant, 2017).

Zwracając uwagę na radykalne zmiany, jakim uległo znaczenie środowiska, Berleant przedstawia własną koncepcję estetycznych wymiarów urbanistyki. Łącząc rozważania estetyczne na temat środowiska zurbanizowanego z ekologią kulturową i estetycznym wartościowaniem, wyróżnia trzy modele urbanistyczne: aleatoryczny, mechaniczny i ekosystemowy. W modelu aleatorycznym, który utożsamia z historycznym modelem rozwoju struktur miejskich: *formy urbanistyczne, kształtowane przez zastane i niezależne uwarunkowania — geograficzne, klimatyczne, polityczne, ekonomiczne i społeczne, są w większości wynikiem przypadku i okoliczności* (Berleant, 2017, s. 133–140). Model „mechaniczny”, związany z doktryną modernistyczną, reprezentuje *wartości stanowiące kwintesencję industrialnego porządku: efektywność, schludność, bezosobowość, jednorodność, zamiennie jednostki modularne, zastępowalność i społeczny porządek* (Baerleant, 2011, s. 138). Z kolei w modelu biologicznym, ekosystemowym, obszary miejskie traktuje się jako *kompleksowe jednostki składające się z wielu różnych, ale wzajemnie powiązanych komponentów, z których każdy realizuje własne cele, chociaż równocześnie zależy od kontekstu obejmującego je wszystkie i wspólnie go tworzy* (Baerleant, 2011, s. 139).

¹² https://en.wikipedia.org/wiki/Development_ethics, (dostępne: 20.08.2021).

¹³ Jeden z pierwszych przeglądów literatury przedmiotu z tego zakresu, jaki ukazał się w języku polskim, znajduje się w monografii autorstwa prof. Andrzeja Baranowskiego pt. *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, (Baranowski, 1998), podrozdział 4.2.2.: *Kontekst filozoficzno-etyczny*, s. 74–78.

¹⁴ Punkt drugi tego artykułu.

¹⁵ W różnych modyfikacjach schemat ten pojawiał się już w kilku publikacjach autora stanowiąc teoretyczną podstawę jego koncepcji modelowania zmian w strukturze przestrzennej.

¹⁶ Modele Berleanta opisał autor bardziej szczegółowo w tekście pt.: *Naukowe oblicze urbanistyki. Z notatek na temat architektury miasta i gospodarowania przestrzenią* (Zuziak, 2019).

W dyskusjach prowadzonych na gruncie filozofii urbanistyki, pytania dotyczące doktrynalnych, strategicznych i politycznych aspektów konfliktu między wartością rynkową i kulturową, uznaje się jako kluczowe dla współczesnej urbanistyki. Ściślej — należą prawdopodobnie do najważniejszych pytań dotyczących współczesnych i przyszłych strategii miejskich wiążących doktrynę rozwoju zrównoważonego z codzienną praktyką zarządzania zmianami w przestrzeni miast i regionów. Dodajmy, że w czasach pandemii COVID-19 pytania te nabierają sensu szczególnego — odnoszą się przecież do fundamentalnych wartości życia: zdrowia, bezpieczeństwa i tych wszystkich wartości, które stanowią podłoże naszej europejskiej kultury. Intuicja podpowiada, że już w niedalekiej przyszłości teza o jedności kryteriów etycznych i estetycznych może okazać się nadzieją dla naszego zniszczonego środowiska i perspektyw naszego przetrwania. Rozwój etyki ekologicznej zdaje się być dobrym prognostykiem w tej materii.

CODA: W STRONĘ NOWEJ ARCHITEKTONIKI ROZWOJU STRUKTUR OSADNICZYCH

Nadszedł czas, by zastanowić się nad następującym pytaniem. Jak — w formie najbardziej syntetycznej — wyrazić główny wniosek, jaki rysuje się z przeprowadzonych tu rozważań na temat związków pomiędzy interpretacjami idei piękna, jej aspektami etycznymi i wpływem na koncepcje porządku urbanistycznego a filozofią urbanistyki? Zdaniem autora interesującą i obiecującą conceptualnie odpowiedź w tej kwestii znaleźć można u Immanuela Kanta. Idąc śladami myślenia tego wielkiego filozofa odpowiedź można sformułować jako konieczność wypracowania nowej *architektoniki rozwoju struktur osadniczych*.

Poszukując zwartej formy, która oddawałaby istotę i tradycje systemowego myślenia w epistemologii, Immanuel Kant użył słowa *architektonika*. Posłużył się tym terminem — w zestawieniu z pojęciem *czystego rozumu* — aby wyjaśnić zręby swojej *metodologii transcendentnej* (Kant, 2001, s. 609–618). Zdefiniował *architektonikę* jako *sztukę* [tworzenia] *systemów* (Kant, 2001, s. 609), a *architektonikę czystego rozumu* potraktował jako kryterium naukowości, a zarazem istotny atrybut poznania naukowego i takiego systemu filozoficznego poznania, który odpowiadałby jego teorii epistemologicznej.

Prezentując zarys swojej koncepcji Miasta Wartości-21 (Zuziak, 2020, s. 190–193) autor zwrócił uwagę, że w koncepcji tej ważnym założeniem jest potraktowanie

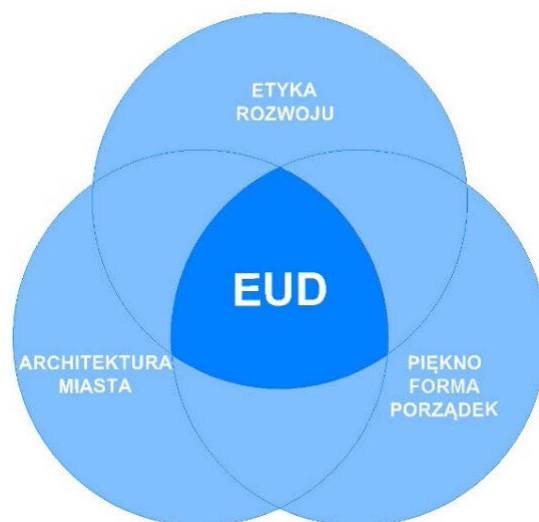
systemu wartości jako intelektualnej osnowy kulturalnych strategii sterowania zmianami w miejskich strukturach przestrzennych, co może okazać się owocne w poszukiwaniach nowych odpowiedzi, jakie urbanistyka powinna oferować na gruncie teorii integracji społecznej. Studiowanie relacji między pięknem, formą, porządkiem, architekturą miasta i etyką rozwoju powinno stać się punktem wyjścia dalszych poszukiwań formuły planowania miast i regionów akcentującym wagę etycznego nurtu filozofii urbanistyki. Od kilku dekad na gruncie teorii planowania urbanistycznego jedną z ważniejszych perspektyw badawczych w podejściu do problemu integracji społecznej są techniki zarządzania konfliktami w urbanistyce (Zuziak, 2008; Kamiński, 2020). Wydaje się, że niezłym punktem wyjścia do rozważań na ten temat jest teoria działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa, a ściślej — jej odniesienia do teorii konfliktów społecznych (Habermas, 2015). Przedstawiając założenia krytycznej teorii społecznej Habermas zwraca uwagę, że *zaczynem* nowych konfliktów nie są *problemy podziału*, lecz kwestie *gramatyki form życia*. Ten nowy typ konfliktów jest wyrazem „milczącej rewolucji”, jaką Ronald Inglehart (Inglehart, 1979) stwierdził w związku ze zmianami [systemu] wartości i zmianami postaw całych populacji (Habermas, 2015, s. 710). Podsumowując swą jakże szeroko zakrojoną analizę form integracji społeczeństw postliberalnych i wynikającą z tej analizy propozycję zadań krytycznej teorii społecznej, Habermas stwierdza, że: *Teoria działania komunikacyjnego ma stanowić alternatywę dla niedającej się już utrzymać filozofii dziejów, z której nie mogła się już wyzwolić dawniejsza teoria krytyczna; teoria działania komunikacyjnego dostarcza stosownych ram, w których mogą zostać podjęte interdyscyplinarnie zakrojone badania nad selektywnym wzorcem kapitalistycznej modernizacji* (Habermas, 2015, s. 713).

Kolejne pytanie dotyczyć powinno związku naszych rozważań z kierunkami zmian w systemach planowania rozwoju miejskiego i regionalnego. Od dłuższego już czasu w dyskusji na ten temat przeważa postulat konieczności wprowadzenia formuły planowania zintegrowanego. W najnowszych publikacjach poświęconych temu zagadnieniu, interesującymi głosami w dyskusji są wypowiedzi profesorów — Macieja Borsy i Izabeli Mironowicz — na łamach najnowszego numeru *Przeglądu Komunalnego* (Borsa, 2021, s. 76–77 i s. 78–82).

Na zakończenie należałoby podkreślić raz jeszcze, że myślenie o architekturze miasta w kategoriach etycznych i estetycznych wiąże ideę Miasta Wartości-21 z problematyką zarządzania konfliktami urbanistycznymi (por. Kamiński, 2020; Zuziak,

2008). To z kolei oznacza, że wypracowanie zasad nowej *architektoniki rozwoju struktur osadniczych* wymagać będzie zwrócenia większej uwagi na strukturę podmiotową procesów podejmowania decyzji w urbanistyce i planowaniu przestrzennym.

Dotychczasowe kierunki prac nad reformą systemu planowania przestrzennego zdają się uwzględniać ten warunek, jednak pytanie, czy system ten okaże się spójny ze wspomnianą teorią działania komunikacyjnego, pozostaje otwarte.

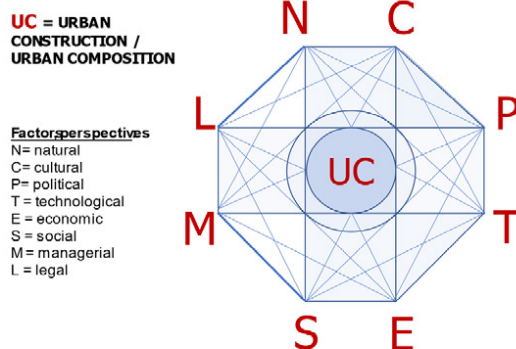


II. 1. Schemat ilustrujący trzy perspektywy spojrzenia na problematykę etyki rozwoju urbanistycznego (EUD — *ethics of urbanistic development*) jako część wspólna zbiorów, które wyznaczają trzy następujące hasła: a) Etyka rozwoju (*Ethics of development*); b) Piękno, forma i porządek (*Beauty, form and order*); c) Architektura miasta (*The Architecture of the City*).

III. 1. Diagram illustrating the three perspectives of looking at the problem of ethics of urban development (EUD) as a common part of the collection, which is defined by the following three slogans: a) Ethics of development; b) Beauty, form and order; c) The Architecture of the City.

Urban composition / construction and the notion of order and balancing planes

*Factors, perspectives, concepts
(methodological framework for the new research project)*



II. 2. Schemat ilustrujący osiem głównych czynników ładu przestrzennego, które należy brać pod uwagę w dyskusji nad kompozycją, a także nad konstrukcją urbanistyczną (UC — *Urban composition*). Czynniki: N — naturalne/przyrodnicze; C — kulturowe; S — społeczne; E — ekonomiczne; T — technologiczne; M — menedżerskie; P — polityczne; L — prawne (oprac. Z.K. Zuziak).

III. 2. A diagram illustrating the eight main factors of spatial order that should be taken into account in the discussion on composition, as well as on urban composition (UC — *Urban composition*). Factors: N — natural; C — cultural; S — social; E — economical; T — technological; M — managerial; P — political; L — legal (compiled by Z.K. Zuziak).

IDEA OF BEAUTY AND THE ARCHITECTURE OF THE CITY

On the aesthetics of urban form and ethics of development

INTRODUCTION

As the title of the article suggests, its main message is the thesis that contemporary urban planners should — like ‘the fathers of modernism and their successors’ — pay more attention to the aesthetic and ethical aspects of urban development. In other words, the *ethics of urban development* should become one of the key concepts in the planning and design strategies of cities and regions. Here, this concept is understood as the ethical and aesthetic aspects of all those issues that are the subject of town planning, spatial and regional planning. It relates to studies, policies and corresponding design concepts. It also means that in sciences dealing with the theory of urban development processes, its mechanisms, strategies and policies, ethical issues should be considered as an important plane of research enriching both the conceptual background of new research tools and a set of criteria assessing the accuracy of urban/regional policies and corresponding them design solutions.

In the postulate formulated in the introduction, the combination of aesthetic and ethical criteria was emphasized, while the key concept for this argument was the *ethics of urban development*. Therefore, it should not be concluded that the author treats these concepts interchangeably, but it is an expression of the conviction that — following in the footsteps of Plato, who treated the concept of beauty as the basic category of his philosophical system — the close relationship between these two categories allows for the broadest definition in this text interpretation of the concept of beauty. In other words, the author here fits into the trends of the theory of beauty in the broadest sense. According to the classification of Władysław Tatarkiewicz (Tatarkiweicz, 1976), which synthesizes the study of the history of this concept carried out by him, it is an understanding of the idea of beauty according to ‘theory A’, that is, *a concept that also includes moral beauty, and thus the field of not only aesthetics, but also ethics* (Tatarkiweicz, 1976, p. 138)¹⁷. The *ethics of urban development* is part of the meaning of *development ethics (DE)*. In contemporary urban

literature, this concept is used more and more often to denote interdisciplinary research on moral aspects of development — especially urban and regional. As a consequence, it is also the subject of research on the ethical dimensions of urban/regional policies and the moral responsibility of urban planners/regionalists ascribed to these spheres of professional and scientific activity. In this context, they are closely related.

The article is a continuation of the author’s earlier publications on urban theories as well as philosophical and artistic concepts interpreting the ideas of beauty and good (Zuziak, 2020; Zuziak, 2021). The approach adopted and the compositional assumptions of the text are illustrated by the ideogram (ill. 1). The concept of *ethics of urban/urban development (EUD)*, which is key to the argument, is treated here as a common part (a kind of ‘common denominator’) of the three sets. The scope of the first one includes concepts that interpret the ideas of beauty, form and order as well as their references to the *culture of urbanity*¹⁸. There are references both to the classical theory of beauty, derived from a rich philosophical tradition, and to theoretical concepts drawn from the history and theory of art, as well as the theory of architecture and town planning. In the second set, the starting point for considering the aesthetics of the city’s spatial forms is the *architecture of the city*. The term is used here in the sense that Aldo Rossi (Rossi, 1984) gave it over half a century ago. Rossi’s theory, supplemented by comments on the urban composition of other prominent theoreticians of architecture and town planning, became a pretext for the author to comment on the aesthetic aspects of building an urban form. The notions of urban construction and architecture of social places play a key role in these remarks. In the third set, the author attempts to present scientific works devoted to the *ethics of development*, mentioned above.

In considering the aesthetics of the city’s spatial forms, especially those recognized by contemporary urban planning as important both in terms of morphology and construction, three assumptions

¹⁷ Further on, Tatarkiewicz adds in the following sentence: [Beauty] had a similar meaning also in the medieval saying: ‘*pulchrum et perfectum idem est*’.

¹⁸ Changes in urban culture are understood here as changes in spatial development conditioned by: the characteristics of the natural, cultural, socio-economic environment, technological progress, the level of management as well as the political system and its legal framework and tools.

were made. The first was presented by commenting on the message of the article. This assumption corresponds to the philosophical tradition that emphasizes the importance of the ethical dimensions of the idea of beauty. In other words, the author is part of the currents of philosophy that define beauty as a concept that also includes moral beauty¹⁹. The second assumption is the conviction that it is necessary to develop architectural approaches to the problem of the philosophy of urban planning, which can be called the dilemma of the durability and variability of spatial urban structures. The perspective adopted here refers to the theoretical achievements of two outstanding Italian architects²⁰: Aldo Rossi, who treats the city as a kind of architectural system, and Antonio Monestiroli, who deals with the problem of the meaningfulness of the aesthetic dimensions of the art of building cities in the context of contemporary urbanization processes. In other words, our assumption, which recognizes the usefulness of Aldo Rossi's theory for further studies of the dynamics and logic of urban form, is accompanied by the postulate of developing this perspective in accordance with the current environmental threats and the corresponding sustainable development policies. This condition has its constructive, morphological and axiological consequences. It means, inter alia, the need to properly articulate the ethical and aesthetic aspects of the strategy for integrating urban spatial structures, and as a consequence to develop proecological modes of integrating urban space and new morphological types of urban tissue. These tasks require a closer linkage of research on city architecture and urban composition with regional studies, and their effect should be the development of principles for a new, proecological, regional structure of the city and its functional area. The third assumption corresponds to the author's conviction that the issues raised here require a systemic approach. Looking at the city — and the structural logic of the dynamics of its architectural form — from a systemic perspective already has a long tradition, and the literature on the subject is relatively extensive. In this case, it was found that the search for logical connections between the theory of urbanism and philosophy, in the area where research on the architecture of the city requires

¹⁹ As mentioned in the introduction, we are talking especially about the philosophical system of Plato. Beauty was a key category in this system and it also meant beauty in a moral sense (see: Tatarkiewicz, 1976).

²⁰ For several years, the author has consistently referred to these two theoreticians of architecture and urban planning in his publications devoted to research on changes in the spatial structure of cities.

a foundation in theories of aesthetics and ethics, justifies the need to transfer the concept of *architectonic* to the philosophy of urbanism, in the sense in which Immanuel Kant used this term — in conjunction with the concept of *pure reason* — to explain the foundations of his *transcendental methodology* (Kant, 2001, pp. 609–618).

THE IDEA OF BEAUTY AND THE SEARCH FOR A GOOD FORM AND AESTHETIC ORDER IN URBAN PLANNING²¹

Considerations on the contact area of the idea of beauty and the theory of city architecture should start with a short review of some interpretations of the idea of beauty, especially those that have — or may have — significance in the theory and philosophy of urban planning. In an essay devoted to the work of prof. Wojciech Kosiński, entitled: *His world was aesthetic — unfinished conversations* (Zuziak, 2021), the author presented four original interpretations of aesthetic ideas which he called 'the faces of beauty'. Here he proposes another, slightly modified version of this interpretation, adding one more, especially important to the philosophy of culture category, namely — the idea of *symbolic beauty*, from which it would be appropriate to begin the discussion of these conceptual categories. This is prompted by the main message of the philosophy of culture by Ernst Cassirer — one of the most outstanding German philosophers of the twentieth century. In his introduction to the philosophy of human culture, Ernst Cassirer treats the symbol as *the key to human nature* (Cassirer, 2017, pp. 45–49). In the summary of Chapter II of his work published under this very title, Cassirer states: *Reason is a very narrow and insufficient term, so it cannot encompass the forms of human cultural life in all their richness and diversity. All these forms are symbolic. So, instead of describing man as animal rationale, we should define him as animal symbolicum. In this way, we are able to indicate the specificity of man*

²¹ In this part of the article, the author used some fragments of his earlier publication entitled: 'Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy' / 'His world was aesthetic — unfinished conversations' (2021), [in:] A. Jasiński and M. Skaza (eds), *Architektura, miasto, piękno / Architecture, city, beauty*, vol. 2, pp. 269–285; this two-volume monograph was prepared in connection with the scientific conference of the same title, organized on June 10 and 11, 2021 to commemorate late prof. Wojciech Kosiński. The above-mentioned fragments have been slightly modified in the version presented here and supplemented with the interpretation of the category of *symbolic beauty*.

and understand the new road to civilization that is opening before him (Cassirer, 2017, p. 271). Cassirer's approach shows promising prospects for the analysis of the city's architectural form. It is also an interesting and important voice in the discussion on rationality in urban planning. This is of particular importance today, when the twentieth-century rationalism, so strongly influencing the sociological theories of social change (Sztompka, 2005) and the ideological assumptions of modernism, also in architecture and urban planning, seems to give way to concepts that emphasize rather the importance of the emotional aspects of decisions influencing development. The philosophical basis of this shift in thinking about reality can be found in postmodernism and neoliberal concepts of development that emphasize the unhampered freedom of the individual²². An expression of this change of direction is above all the philosophy of marketing, which fuels new consumer needs by appealing to the emotional sphere of customers in isolation from the assessment of their real needs. This is also reflected in the aesthetics of marketing and translates into the aesthetics of urban space.

The other types of beauty are:

- *Pythagorean beauty* — closest to the ancient idea of harmony;
- *Unshakable beauty*²³ — referring to the aesthetic majesty of nature, especially the inspiring meaning and symbolism of the mountains;
- *Tischner's beauty* — an interpretation of beauty inspired by Tischner's philosophical idea that associates the concept of moral beauty with the philosophy of creativity;
- *Urbanistic beauty*²⁴.

These five attempts to interpret the idea of beauty refer to different types of situations in which the values of spatial structures and the broadly understood settlement space and the spatial experiences

corresponding to these values are associated with experiencing and creating beauty. This means that in urban and regional planning, beauty is primarily a basic humanistic category — a value that affects the quality of human life. In this sense, it also belongs to the basic categories influencing the order in the human environment, including the ethical one. The common denominator of these interpretations is the conviction that beauty is a 'special form of harmonious order'.

In the theory of art, such artistic structures can be interpreted looking for similarities and differences with the *sense of order*²⁵ studied by Gombrich, but on the philosophical level it is probably best to associate the concept of beauty with the Pythagorean idea of harmony. Such a distant perspective helps in the argumentation which in relation to the city associates the idea of beauty with both the durability and changeability of its structures. It is also impossible to omit references to the philosophy of Plato. In his talks with the Patriarch of Venice — Cardinal Angelo Scola (Reale, Scola, 2009, pp. 105–113), the eminent professor of the history of ancient philosophy — Giovanni Reale — recalls 'forms of beauty that are now forgotten'. In his synthetic view of the history of the idea of beauty, he emphasizes that: *In Plato's theory, beauty was equated with form (idea): it was an expression of 'right measure', harmonious relations, ontological order of God. God was defined by Plato as 'the highest measure of everything' and he understood beauty as the highest manifestation of this measure* (Reale, Scola, 2009, p. 105).

Considerations associating the ideas of order, beauty and harmony are the subject of the so-called 'Great Theory' or 'Great Theme' (Tatarkiweicz, 1976), ie theories that attempt to intellectually associate the concept of beauty in music, science and philosophy — also the 'hermetic' one. In his *Music of the Spheres*, Jamie James writes (James, 1996): *The concepts of the musical cosmos and the 'great chain of being' derive from the ancient foundations of our culture, remain valid in the Christian tradition and remain permanently present in the thought of rebirth and the era of reason. They form the core of European culture. It is only with the advent of the nineteenth century that the perspective shifts decisively to what is earthly and tangible. Materialism and sensualism take the upper hand, that is, the qualities to which the hitherto tradition has treated with distrust* (James, 1996, p.12).

²² To be exact, it must be admitted that in the field of economics, even neoliberal ones, it is recognized that it is necessary to take into account the so-called externality costs, but they are not a sufficient counterbalance to the negative effects of excessive restriction of the regulatory functions of the public sector and the consequences of insufficient effectiveness of tools that should help in the implementation of more environmentally friendly policies.

²³ The adjective 'unmoved' consciously refers to the title of the book by prof. Jacek Woźniakowski (Woźniakowski, 1995).

²⁴ The author discussed this kind of beauty in the context of 'aesthetic conversations' with Prof. Wojciech Kosiński in the chapter of the above-quoted monograph devoted to the creative figure of the Professor. The book by W. Kosiński entitled: *The City and the Beauty of the City* was the main plane of reference in this case (Kosiński, 2011).

²⁵ The phrase 'sense of order' was taken from the title of the famous work by the eminent theoretician, art historian — professor Ernst H. Gombrich: *The Sense of Order. A study in the psychology of art* (Gombrich, 2009).

THE ARCHITECTURE OF THE CITY AND URBANISTIC CONSTRUCTION²⁶

In his theory of city architecture Aldo Rossi studies urban space as if it were an architectural ‘superstructure’: a large architectural structure that changes over time according to a specific construction logic. In other words — a city by Rossi is architecture understood both as an artifact and a set of artifacts related by construction, according to the factors of development, or — if you prefer — according to the mechanisms of urban development and circumstances which, in turn, are related to the creation of the city’s environment. It is according to Rossi is the most important fact in the life of the urban community. The time factor and the problem of durability and variability of the ‘city structure’ are very important here. In the first sentence of his work, in the *Introduction*, to which he added the subtitle: *Urban artifacts and the theory of the city*, A. Rossi writes: *The city, which is the subject of this book, is to be understood here as architecture. By architecture I mean not only the visible image of the city and the sum of its different architectures, but architecture as construction, the construction of the city over time. I believe that this point of view, objectively speaking, constitutes the most comprehensive way of analyzing the city; it addresses to the ultimate and definite fact in the life of the collective, the creation of the environment in which it lives* (Rossi, 1984, p. 21).

Rossi links his morphological typology of the city with thinking in terms of durability and variability of urban structures and architectural forms of the urban fabric. The key elements of the architectural and urban system introduced by A. Rossi, spatial forms significantly influencing the identity of the city and the durability of its structure, are the so-called *primary elements*. These basic structural elements of the city’s architecture are also relatively permanent frameworks of its urban composition²⁷. This type of architectural thinking about the urban form prompts

us to treat the urban composition as a kind of construction linking together important formal places. In this sense, the meaning of the concept beauty — in relation to the form and spatial structure of a city — links its architecture with the aesthetic values of an urban structure. This, in turn, is also dependent on the aesthetic qualities of the places connected with this structure. In other words — the beauty of the city and its ‘ethical background’ — is also the charm of the city’s ‘archipelago of places’ and the grace, expressiveness and aesthetic tension of their compositional connections. This sentence is by no means a discovery. It is also, probably, not an oversimplification. However, it is worth considering its significance for the development of the theory of city architecture — for formulating the principles of building new city architecture; more proecological principles and more firmly embedded in contemporary trends in ethics of development. There are several reasons for this. First, there is a kind of ‘recurring wave’ of interest in the *philosophy of place*. Second, in the ‘late modern’ phase, experiencing the fragments takes precedence over experiencing the whole. This applies to both the aesthetic criteria — which we refer to when we try to make our voice more specific in the discussion on the beauty of the city, its beauty and all those more or less conscious attributes of the urban form, thanks to which we can simply call the city pretty — as well as ethical ones. aspects of spatial development of places important for the aesthetics of the city. Let us also add that the word ‘place’ carries a lot of metaphorical potential and a large span of the semantic scale. This ambiguity can be a source of more than one confusion and makes us perceive some theoretical arguments about the place with disbelief and even suspicion.

Let us now turn to the question about the relevance of A. Rossi’s theory, especially in the context of its references to the idea of beauty. Rossi strongly articulated the aesthetic aspects of the city’s architecture. He stressed that: *Aesthetic intention and creation of better surroundings for life are the permanent characteristics of architecture. These aspects emerge from any significant attempt to explain the city as a human creation. But because architecture gives concrete forms to society and is intimately connected with it and with nature, it differs fundamentally from every others art and science* (Rossi, 1984, p. 21).

This theme is taken up by Antonio Monestiroli, who — as he himself admitted — considered Rossi one of his masters and devoted much attention to the art of building a city in his texts on architecture (Monestiroli, 2009). One could say that in his philosophy of Monestiroli architecture he tried to raise

²⁶ In this part of the article, the author used small fragments of his text entitled: ‘Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy’ / ‘His world was aesthetic — unfinished conversations’ [in:] A. Jasiński and M. Skaza (eds), *Architektura, miasto, piękno / Architecture, city, beauty*, vol. 2, pp. 269–285. The phrase: ‘City of Values-21’ author introduced in his article: ‘Introduction to the new philosophy of urban planning’ / ‘Wprowadzenie do nowej filozofii urbanistyki’ published in the *Urbanity and Architecture Files / Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, Polish Academy of Sciences Kraków Branch, vol. XLVIII/2020, pp. 181–206). This article was conceived as the next in this series.

²⁷ A. Rossi calls them ‘primary elements’.

to an even higher level of abstraction, he used the term ‘architecture of reality’, and at the same time more strongly articulated the cultural aspects of the city’s architecture — its relationship with the world of values. In the fifth of his nine lectures on architecture entitled: *The Art of Building a City* — emphasizing the structural, engineering, dimensions of this art and its responses to the needs of users and to beauty, understood as a category far beyond the needs/utilitarian values — he wrote that: *The city as a work of art can be understood much more broadly, that is, as a representation of a given culture of inhabiting, not only the functions themselves, but also their values. In building a city, the transition from function to value allows us to go beyond understanding the city as a tool and understand it as a place of cognition, a place of reflection* (Montestiroli, 2009, p. 63).

In this lecture, Monestiroli also refers to the structural and morphological problems that architects and urban planners have to struggle with in the first decades of the twenty-first century. He draws attention to the problems of suburbanization and the need to build a new, polycentric city structure. It is supposed to be a city *in which the centers of social life — connected by communication infrastructure into a vast area dominated by nature — have a structural significance* (Montestiroli, 2009, p. 67). Today, that is from the perspective of the third decade of the twenty-first century, when articulating the basic structural problems of the city, these considerations should be extended to include the postulates concerning ‘green infrastructure’ (sometimes called blue-green infrastructure) (Szulczewska, 2018).

Contemporary studies on the beauty of the city associate the concept of beauty with new interpretations of the role played by the classic concept of ‘urban composition’ in planning and designing a city. They also indicate the relationship of this composition with interpretations of the city’s architecture. The theory of city architecture outlined by Aldo Rossi is a very good background for considering the direction of research that fits into the broader trend of the international school known as urban morphology. As noted above, a characteristic feature of Rossi’s approach is a strongly perceptible relationship between the his typology of places that build the city’s cultural identity and the theory of urban composition

Contemporary theory of urban composition, just like classical theories, must address the following questions:

- How is the city perceived? — i.e. how the image of cities is generated in the brain/mind of an individual (urban composition and mental mapping);

- How are ideas about urban space, treated as a whole, generated in the environment of media communities? — a question about the relationship between urban composition and the concept of ‘relationship space’ / ‘relational space’;
- What factors influence the composition of a modern city?
- How to compose? — i.e. the answer to the question: Do the doctrinal and philosophical foundations of the contemporary theory of urban planning (e.g. the paradigm of sustainable development) provide a basis for talking about the general principles of city composition?
- What are the connections between the composition of the city and its actual building? — a question about planning methods and tools allowing to take into account the compositional factor in contemporary urban/regional planning.

By examining various approaches to the compositional problems of the art of building cities, an urban composition can be treated as:

- *Artistic construction* — that is, as the principle of integrating the elements of the city’s physical structure according to artistic assumptions (the city as an artistic material) — ‘the soul of the city project’ — the basic design decisions on which the aesthetic values of the city depend; a structure that unites the more important components of the city’s architecture in such a way that these architectural accents create sequences of aesthetically, ethically and socially worthwhile;
- *Specific scenario of activities* (public, private/individual and social initiatives) stimulating the creation of good architecture of social places (ASP — architecture of social places);
- An ideogram illustrating the principles of the art of building sustainable urban structures — a spatial system that — in a given period — expresses the balance between the components of the city’s spatial structure and fits in with the needs and values of its inhabitants.

Elements of this ‘constructive’ way of understanding the role of urban composition can be found in the definition given by Professor Joan Busquets. Discussing the interdependencies between composition and urban design, and the complexity of decision-making in twenty-first century city planning, Busquets writes: *Urban composition can be defined as the ability to bring together coherently through an urban strategy the multiple realities of our current environment, to work with and within the complexity of our cities, and to acknowledge that any action within the field will be more a form of negotiation between different forces than the deployment of*

one prescriptive ideology (Busquets, 2008, p. 498). Thus, Busquets links the concept of urban composition with the principles of a city development strategy and a specific concept of urban order. It is a step towards shaping the systemic ethos of urban planning in which the compositional issues take on ethical features. It is therefore a step towards linking the compositional and constructional issues of city architecture with the ethics of development.

ETHICS OF DEVELOPMENT AND URBAN ORDER: SYSTEMIC ETHOS OF URBAN PLANNING

Ludwig Wittgenstein is credited with the sentence: *Ethics and aesthetics are one* (Shusterman, 1990). Its meaning is consistent with the direction of thinking presented here, because — as already emphasized in the introduction — in accordance with the first assumption of the considerations presented here, they fit into the currents of philosophy that recognize beauty as a category that also includes moral beauty. It follows that the discussion on the relations the beauty and architecture of the city cannot ignore its ethical level. When studying the literature on the subject, it can even be assumed that in the near future it will be an important platform for discussion and probably one of the most important trends in the philosophy of urban planning. Let us add that there are many arguments for the fact that among all the complexity of ethical issues of urban and regional planning, ecological issues will have a special place here. Dramatic climate changes and other life-threatening crisis phenomena that unfortunately make the prospect of an environmental catastrophe on a global scale more likely not only confirms the truth of the sustainable development doctrine, but also supports the need to implement its policies and strategies more effectively. The consequence of the above statements is the development of *development ethics* — a new branch of development sciences, and — as some authors of publications in this field claim — a new scientific discipline.

Development ethics is an area of research that reflects both the goals and modes of economic development. It usually takes a normative position by asking and answering questions about the nature of ethically desirable development and what ethics means for advancement, and discusses the various ethical dilemmas that development practice has brought about. Its purpose is to ensure that ‘value issues’ are an important part of the development

discourse²⁸. A relatively broad and insightful discussion of the latest literature in the field of ethics of development is presented by Gasper (2004), and for our considerations a promising direction of thinking about relations: city–ethics is presented by the authors of the concept of ‘Ethical City’ (Barrett, Horne, Fine, 2016). Against this background, the publication by Rafał Blazy appears as an interesting theoretical concept, which treats humanistic values as ‘the genetic code of the city’ (Blazy, 2015). Its author presents various aspects of the idea of ‘city integration through values’ and his own methodological proposals relating some values and their measures to specific planning tasks in urban planning (Blazy, 2015, pp.187–191 and pp. 186–205).

For the discipline of architecture and urban planning, the achievements of the ethics of development also mean the purposefulness of another, more radical, revision of the ethical foundations of urban planning. It is an argument supporting the urgent need to undertake a broader discussion on the influence of ethics on the principles of building settlement structures. In Poland, the first scientific works devoted to the ethical aspects of ecodevelopment appeared and the philosophy of sustainable development appeared in the 1990s²⁹. Recalling these publications, new questions should be asked about the relationship between urban development and the ethics and aesthetics of city architecture. As a consequence, one should also consider the real influence of this trend in urban planning philosophy on the direction of changes in the planning system of cities and regions.

Now let us consider the new perspectives that ecological aesthetics and ecological ethics open up for the interpretation of the idea of beauty. In the part of this article devoted to the idea of beauty, form and role of symbols in urban planning³⁰, the author wrote that beauty is a special form of harmonious order. In other words — a special and superior form of order, which is an expression of a peculiar harmony in human existential spaces and his relations with nature, the built environment and institutional forms of social life. In ill. 2, attempts were made to show the role of the mutual relations between the eight dimensions of order in the spaces of human life

²⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Development_ethics, (accessed: 20.08.2021).

²⁹ One of the first reviews of the literature on the subject in this field, which was published in Polish, is in the monograph by Andrzej Baranowski pt.: *Projektowanie zrównoważone w architekturze / Sustainable design in architecture*, section 4.2.2.: *Kontekst filozoficzno-etyczny / Philosophical and ethical context*, (Baranowski, 1998, pp. 74–78).

³⁰ Second section of this paper.

in this harmonization³¹. Referring this scheme to our considerations on the ethical and aesthetic dimensions of urban life (ethics and aesthetics of urban development), one should emphasize the dynamic nature of these relations. In other words — constant changes in the interplay of factors in urban development fundamentally affect its dynamics. This, in turn, prompts us to refer to the theory and philosophy of modeling changes in the spatial structures of the city in interpretations of this dynamics. One example is Arnold Berleant's philosophical texts³² on ecological aesthetics, or rather the ecological perspective of aesthetics — aesthetic ecology (Berleant, 2017).

Noting the radical changes that the importance of the environment has undergone, Berleant presents his own concept of the aesthetic dimensions of urban planning. Combining aesthetic considerations about the urbanized environment with cultural ecology and aesthetic valuation, he distinguishes three urban models: aleatoric, mechanical and ecosystem. In the aleatoric model, which he identifies with the historical model of the development of urban structures, *urban forms, shaped by existing and independent conditions — geographic, climatic, political, economic and social are mostly the result of chance and circumstances* (Berleant, 2017, p. 133–140). The 'mechanical' model, related to the modernist doctrine, represents *values that are the essence of the industrial order: efficiency, neatness, impersonality, homogeneity, interchangeable modular units, substitutability and social order* (Berleant, 2017, p. 133–140). In the biological and ecosystem model, urban areas are treated as *complex units consisting of many different but interrelated components, each of which pursues its own goals, although at the same time depends on the context covering all of them and creates it together* (Berleant, 2017, p. 139).

In discussions on the basis of the philosophy of town planning, questions concerning the doctrinal, strategic and political aspects of the conflict between market and cultural value are considered to be the key questions of contemporary town planning. More precisely, they are probably one of the most important questions regarding contemporary and future

urban strategies linking the doctrine of sustainable development with the everyday practice of managing changes in the space of cities and regions. Let us add that in the times of the COVID-19 pandemic, these questions take on a special meaning — after all, they refer to the fundamental values of life: health, safety and all those values that underlie our European culture. Intuition suggests that in the near future the thesis about the unity of ethical and aesthetic criteria may prove to be hope for our damaged environment and the prospects of our survival. The development of ecological ethics seems to be a good omen in this matter.

CODA: TOWARDS A NEW ARCHITECTURE FOR THE DEVELOPMENT OF SETTLEMENT STRUCTURES

Time to put forward the following question. How — in the most synthetic form — to express the main conclusion that can be drawn from the considerations presented here on the relationship between the interpretations of the idea of beauty, its ethical aspects and its influence on the concepts of urban order and the philosophy of urban planning? According to the author, an interesting and conceptually promising hint in this matter can be found in Immanuel Kant. Following in the footsteps of this great philosopher's thinking, the answer can be formulated as the necessity to work out a new *architecture for the development of settlement structures*.

In his search for a concise form that would reflect the essence and traditions of systemic thinking in epistemology, Immanuel Kant used the word *architect*. He used this term — in conjunction with the concept of *pure reason* — to explain the core of his *transcendental methodology* (Kant, 2001, pp. 609–618). He defined *architecture* as *the art of [creating] systems* (Kant, 2001, p. 609), and he treated the *architecture of pure reason* as a criterion of scientificity, and at the same time an important attribute of scientific cognition and such a system of philosophical cognition that would correspond to his epistemological theory.

Presenting the outline of his concept of the City of Values-21 (Zuziak, 2020, pp. 190–193), the author pointed out that in this concept an important assumption is to treat the value system as an intellectual framework of cultural strategies for controlling changes in urban spatial structures, which may prove fruitful in the search for new answers that urban planning should offer on the basis of the theory of social integration. Studying the relationship

³¹ In various modifications, this scheme has already appeared in several publications by the author, constituting the theoretical basis of his concept of modeling changes in the spatial structure.

³² The Author described the Berleant models in more detail in the text entitled: *Naukowe oblicze urbanistyki. Z notatek na temat architektury miasta i gospodarowania przestrzenią / Scientific identity of urbanism. From the notes on the architecture of the city and spatial management* (Zuziak, 2019).

between: beauty, form, order, city architecture and development ethics should become the starting point for further searches for a formula for planning cities and regions that emphasizes the importance of the ethical trend of urban philosophy. For several decades, on the basis of the theory of urban planning, one of the most important research perspectives in the approach to the problem of social integration has been the techniques of conflict management in urban planning (Zuziak, 2008; Kamiński, 2020). It seems that a good starting point for deliberations on this subject is Jürgen Habermas's theory of communicative action (Habermas, 2015), or more precisely — its references to the theory of social conflicts. Presenting the tasks of critical social theory, Habermas points out that the origin of new conflicts is not the *problems of division*, but the *grammar of life forms*. This new type of conflict is an expression of the 'silent revolution' that Ronald Inglehart (Inglehart, 1979) stated in connection with changes in [system] values and changes in attitudes of entire populations. (Habermas, 2015, p. 710). Summarizing his wide-ranging analysis of the forms of integration of post-liberal societies and the resulting proposal for the tasks of critical social theory, Habermas states that: *The theory of communicative action is to be an alternative to an unsustainable philosophy of history from which it could not be already liberate the former critical theory; the theory of communicative action provides an appropriate framework within which interdisciplinary research into the selective pattern of capitalist modernization can be undertaken* (Habermas, 2015, p. 713).

The next question should concern the relationship between our considerations and the directions of changes in development planning systems urban and regional. For a long time, the prevailing postulate in the discussion on this subject is the necessity to introduce the formula of integrated planning. In the latest publications devoted to this issue, interesting voices in the discussion are the statements of professors — Maciej Borsa and Izabela Mironowicz — in the pages of the latest issue of *Przegląd Komunalny* (Borsa, 2021 pp. 76–77 and pp. 78–82).

At the end, it should be emphasized once again that thinking about the city's architecture in ethical and aesthetic terms links the idea of the City of Values-21 with the problems of managing urban conflicts (Kamiński, 2020; Zuziak, 2008). This, in turn, means that working out the principles of a new architecture for the development of settlement structures will require greater attention to the subjective structure of decision-making processes in urban and spatial planning. The current directions of work on

the reform of the spatial planning system seem to take this condition into account, but the question of whether this system will turn out to be consistent with the aforementioned theory of communication activities remains open.

REFERENCES

- Baranowski, A. (2009), *Projektowanie środowiskowe. Poszukiwania*, Poznań: Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej.
- Baranowski, A. (1998), *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej.
- Berleant, A. (2011), *Wrażliwość i zmysły. Estetyczna przemiana świata człowieka*, tłum. S. Stankiewicz, Kraków: Universitas.
- Blaży, R. (2015), *Wartości humanistyczne jako kod genetyczny miasta*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Borsa, M. 'Zadanie dla decydujących o rozwoju', *Przegląd Komunalny. Gospodarka komunalna i ochrona środowiska*, nr 8, 2021.
- Barrett, B.F.D., Horne, R., Fine, J. (2016), *The Ethical City: A Rationale for an Urgent New Urban Agenda*, Basel: Sustainability, MDPI.
- Busquets, J. (2008), 'Urban Compositon: City Design in the 21st Century', [in:] *Crossover. Architecture, Urbanism Technology*, A. Graafl and, L.J. Kavanaugh (eds.), Rotterdam.
- Cassirer, E. (2017), *Esej o człowieku. Wprowadzenie do filozofii ludzkiej kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Cooper, W.E., Vlasin, R.D. (1973), 'Ecological Concepts and Applications to Planning', [in:] *Environment a New Focus for Land Use Planning*, Mc Allister D.M. (ed.) Washington, DC: National Science Foundation.
- Gasper, D. (2004), *The Ethics of Development*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Golany, G.S. (1995), *Ethics and Urban Design: Culture, Form, and Environment*, Wiley.
- Gombrich, E.H. (2009), *Zmysł porządku. O psychologii sztuki dekoracyjnej*, Kraków: Universitas.
- Habermas, J. (2015), *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 2, Warszawa: PWN.
- Harvey, D. (2012), *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*, Warszawa: Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.
- Harvey, D. (1975 [1973]), *Social Justice and the City*, Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Inglehart, R. (1979), 'Wertwandel und politishes Verhalten', [w:] *Sozialer Wandel in Westeuropa*, J. Matthes (Hrsg), Frankfurt am Main, New York.
- Ingram, D., Derdak, Th.J. (2018), *The Ethics of Development*, Routledge.
- James, J. (1996), *Muzyka sfer. O muzyce, nauce i naturalnym porządku wszechświata*, Kraków: Wyd. Literackie.
- Kant, I. (2001), *Krytyka czystego rozumu*, (w tłumaczeniu Romana Ingardena), Kęty: Wydawnictwo ANTYK.

- Kamiński, Z.J. (2020), *Podstawy planowania przestrzenne-go. Aspekty teoretyczne*, Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Kosiński, W. (2011), *Miasto i piękno miasta*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Mironowicz, I. 'Nauka wspiera procesy', *Przegląd Komunalny. Gospodarka komunalna i ochrona środowiska*, nr 8, 2021, s. 78–82.
- Monestiroli, A. (2009), *Tryglif i metopa. Dziewięć wykładów o architekturze*, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Porter, D.R. (ed.) (1989), 'Significant Research Needs in the Policy and Practice of Growth Management', [in:] Brower D.J., Godschalk D.R., Porter D., (eds) *Understanding Growth Management. Critical Issues and a Research Agenda*, Washington DC: The Urban Land Institute.
- Reale, G., Scola, A. (2009), *Dialog o wartości człowieka*, Warszawa: Centrum Myśli Jana Pawła II, Instytucja kultury m. st. Warszawy.
- Rossi, A. (1984), *The architecture of the City*, Cambridge MA: MIT Press.
- Shusterman R. (1990), 'Ethics and Aesthetics are One: Post-modernism's Ethics of Taste', [in:] Shapiro G. (ed.) *After the Future. Postmodern Times and Places*, New York: State University of New York Press.
- Solarek, K. (2019), *Urban Design in Town Planning. Current Issues and Dilemmas from the Polish and European Perspective*, Warszawa: Warsaw University of Technology Publishing House.
- Sztompka, P. (2005), *Socjologia zmian społecznych*, Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Szulczewska, B. (2018), *Zielona infrastruktura*, Studia, Tom CLXXXIX, Warszawa: Polska Akademia Nauk, Komitet Zagospodarowania Przestrzennego Kraju.
- Tatarkiewicz, W. (1976), *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tischner, J. (2003), *O człowieku. Wybór pism filozoficznych*, Wrocław–Warszawa–Kraków, Wybrał i opracował: A. Bobko.
- Woźniakowski, J. (1995), *Góry niewzruszone*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Vincenz, S. (1980), *Na wysokiej połoninie. Pasma I: Prawda starowieku*, Warszawa: Instytut Wydawniczy „PAX”.
- Zuziak, Z.K. (2021), 'Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy', [w:] A. Jasiński i M. Skaza (red.) *Architektura, miasto, piękno*, t. 2, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, s. 269–285.
- Zuziak, Z.K. (2020), 'Wstęp do nowej filozofii urbanistyki', Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków: Oddział PAN w Krakowie, tom XLVIII, s. 181–206.
- Zuziak, Z.K. (2019), 'Naukowe oblicze urbanistyki. Z notatek na temat architektury miasta i gospodarowania przestrzenią', [w:] *Architektura, urbanistyka, nauka*, S. Gzell (red.), Warszawa: PWN.
- Zuziak, Z.K. (2008), *O tożsamości urbanistyki*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.